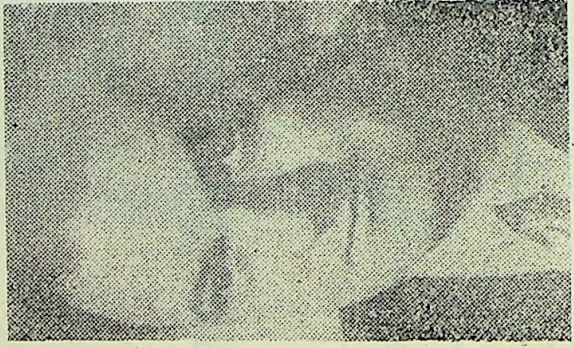


țelor în gândire la Husserl, cu problema conștiinței intuitive la Bergson, cu problema formelor cunoașterii intuitive și raționale la Benedetto Croce. Apare din nou problema celui care se întreabă — repunerea problemei vine tot prin Husserl. Întrebarea devine acum: cine este cel care se întreabă și în ce condiții se întreabă. Chestiunea esenței se pune deci din punctul de vedere al existenței celui care întreabă; apare deci existențialismul, care pune problema din punctul de vedere al întrebătorului.

— În urma acestui excurs istoric asupra mutațiilor formelor de gândire revenim la o perspectivă mai îngustă, mai „filologică”, și așa zice că fundamentale culturi europene au rămas mereu cele clasice, greco-latine. În mod concret, pleacă către începutul secolului nostru, tezele



EUGEN
COȘERIU

despre
idealul
paidetic

și tehnici. Vorbind despre raționamente, premise, teze, antiteze etc., va trebui tot timpul să învățăm cum să le folosim pentru a pune o problema și a căuta să o rezolvăm. Pe de altă parte, și cu retorica la fel: nu e vorba de a învăța o sumă de procedee ci de a vedea cum funcționează ele în ceea ce numim comportamentul social. E vorba de exerciții pentru a stimula toate tipurile de competență în vederea creației. Se înțelege că în orice disciplină normativă trebuie să dai exemple. Educația lingvistică este în fond o parte a educației estetice și, de aceea, nu se poate face numai prin teorie ci și prin experimentarea a ceea ce spunem teoretic. Un italian, de exemplu, care trăiește într-un oraș ca Roma, văzând frecvent cupola de la San Pietro, își formează intuitiv gândul pentru frumos, creându-și o posibilitate internă de a distinge arta de non-artă. În sensul acesta spunea, cum sibi, Sf. Augustin că, în privința limbajului, avem un Magister interior care ne guvernează dinlăuntru învățarea. Celălalt magister, cel exterior, doar stimulează posibilitățile și virtualitățile elevului, care are în sine totul de la început. A-

se redactau încă în latină...
— În unele părți și astăzi a rămas tot așa!

Eu sint adeptul unei paideia bazate pe creativitate

— Mai mult încă, greaca și latina vor continua să rămână „limbi arhiepiscopale”, surse și modele pentru crearea altor limbi de cultură, la fel cum paideia clasică rămâne un model nostalgic, într-una din conținuturile dumneavoastră, înuta la Școala Normală „Vasile Lupu”. V-ați referit la necesitatea de a apela la sugesivitate de componente viabile ale paideii moderne. Gramatica, dialectica și retorica, elemente ale trivium-ului erau discipline ale limbajului. Ele nu erau însă discipline în sine, ci „în vederea a ceva”, în cadrul a ceea ce denumim paideia sau erudiția clasică. Din nefericire astăzi, așa cum se practică la noi și în alte părți, învățământul este unul al predării și ascultării într-un chip, să-i spunem „catihetic”. Dumneavoastră vorbiți de diferitele trepte ale competenței legate de limbaj și de locul unde s-ar putea insera sugestiile paideiei clasice în învățarea limbajului și a limbilor. Întrebarea ar fi deci următoarea: cum ați defini locul disciplinelor teoretice ale limbajului în „formarea formatorilor” în universități? Cum ar putea fi recuperată esența dialectică a învățării în perspectiva filosofiei limbajului? Descoperiți cități cuvintele lui Leibniz: știința oricui magis theoretica, magis practica, dar, în același timp subliniați faptul că cel care instruieste trebuie să știe înfinit mai mult decât cel instruit.

— Eu sint adeptul unei paideia bazate pe creativitate. Spunem mai înainte că pozitivismul este foarte îngolios, afirmând că noi, modernii, știm mult mai multe, că deci nu ne interesează felul cum au pus problemele cei vechi... Se vorbește astfel de visele lui Platon... Peste tot, în reacția antipozitivistă avem o întoarcere la cultura și gândirea greacă. De exemplu, Heidegger este un interpret al filosofiei grecești iar Husserl provine din Brentano, care a scris și o carte despre Aristotel și care scrie în prefața acestei cărți o poezie în care se declară fiul cel mai iubit al lui Aristotel. Ideea fundamentală a fenomenologiei provine — fără ca Husserl să o fi știut —, prin Brentano, de la Aristotel! Filosoful grec este primul care zice că nici un obiect nu este numai cum apare el, to de ti „acest aie”, ci conține și vădește esența lui, nefiind deci numai ceva particular.

Avem deci acest ideal și înțelegând pedagogia ca o activitate care își are norma ei intrinsecă, vom spune că așa tre-

Un model paidetic european unic, asemănător celui clasic, nu mai există

EUGEN MUNTEANU: Vă propun, domnule profesor, un dialog despre dimensiunea paidetică a umanului. Imi justifica această propunere pe faptul că după parerea mea, ceea ce definește esența personalității dumneavoastră este o irepresibilă nevoie de a-i învăța pe alții ceea ce știți. Pe de altă parte, în felul dumneavoastră de a pune și de a rezolva problemele limbajului eu văd o fascinantă reînnoire la izvoarele ființei culturale europene — gândirea grecească. Ce datați noi grecilor? Există un model paidetic european? Se află el într-un raport de devenire istorică cu cel clasic? Este posibilă o renaștere a esenței dialectice a culturii antice în condițiile „tribalizării” moderne?

EUGEN COȘERIU: Un model paidetic european unic, asemănător celui clasic, din păcate nu mai există. După soluția lumii clasice, modelul paidetic grecesc a fost redescoperit numai parțial și prin ceea ce eu denumesc centre de iradiere culturală, care au migrat de la o epocă la alta, dintr-un loc în altul, în spațiul european. Primul centru de astfel de iradiere este Franța, la sfârșitul Evului Mediu, cu Chrétien de Troyes, care propune un model uman cavaleresc, un model care are din nou individul ca valoare supremă. Apoi, acest centru se mută în Italia, în secolul primilor umaniști, al lui Dante și al lui Petrarca, care iarăși propun un tip de reconsiderare al modelului antic. Apoi, din nou, Franța devine un spațiu de iradiere prin clasicismul francez și, în gândire, prin redescoperirea criteriului rațional de judecare a realității și a omului. Este vorba de Descartes. În secolul următor, până pe la 1790, Anglia devine spațiul de rezonanță și de reinterpretare a ideilor și valorilor clasice. Cei care emit acum ideile de forță sint Th. Hobbes, G. Berkeley, D. Hume și ceilalți. Ideile filosofilor englezi iradiază și sint reformulate, se înconcordă între alții. Vine apoi generația de aur a romanticienilor germani, a Condillac între alții. Hegel, care — și lui Schlegel, Humboldt și Hegel, care — și dau din nou întreabări fundamentale și pun un ultim răspuns integrator, care are în vedere decopierii omului în natură și în cultură și creatori de cultură, dar și natura, obiectele, ca loc de rezonanță a umanului și ca obiect al cunoașterii. Pentru Hegel, de exemplu, modelul de om integral, a fost Goethe, o realizare a umanului în plenătatea sa de ființă reflexivă și creatoare în același timp. La fel cum Grecia antică fusese realizarea idealului paidetic într-o națiune, tot astfel Goethe a fost ultima realizare a universalului într-un individ. Pe urmă apare această nefelică idee, pozitivismul, care separă știința de formare, de educație. În filosofia clasică germană, al doilea ca la Atena, știința era deopotrivă și Bildung, formare... Cu pozitivismul se schimbă și perspectiva, apare problema lui a și ca să guvernăm lucrurile. Este mai e vorba de stabilirea raportului dintre om și lucruri ei de legile lucrurilor, iar științele culturale se reduc enorm. Nu se mai acordă atenție formării omului, aceasta devine o problemă eventuală a antropologiei sau pedagogiei, dacă aceste științe există.

S-a născut deci această problemă a științei pentru știință, se dezvoltă o nouă logică formală, prin anii '30—'40, științele matematice revin la prejudecata ca tot ceea ce se poate măsura este absolut exact, fără înțelegerea ideii înseși de măsură; fiindcă măsura însăși nu este nimic altceva decât o comparație între două măriri între care una a fost luată ca etalon. Știința se diversifică, se naște, de pildă, sociologia... Ideile fundamentale ale filosofiei nu se mai reduc la problema omului ci la problema lucrurilor, adică a ființei din afara omului. E interesant să amintesc ce spunea Kant într-un mic tratat de logică. El spunea: problemele filosofiei sint patru, anume: ce pot ști, ce trebuie să fac, la ce mă pot aștepta și ce este omul; și, zice Kant, poate că primele trei probleme pot fi reduse la a patra. Ce pot ști este problema Rațiunii pure, ce trebuie să fac este problema Rațiunii practice, la ce mă pot aștepta este tratată în Critica puterii de judecată. A patra problemă, cea esențială, nu mai este tratată și aș putea spune mai tirziu, spre sfârșitul secolului, când începe reacțiunea împotriva pozitivismului, cu teoria conștiinței, a esen-

buie să fie pedagogia și nu altfel. Așa-zisa predare a limbajului în școli trebuie să devină educativă, adică și educație gramatică, adică cunoașterea posibilităților unui sistem, și educație a vorbirii în general și a coerenței în gândire, adică dialectică, și educație a formelor de gândire și de expresie determinate de situații de comunicare particulare, adică tot ceea ce ne învăța însă două lucruri: trebuie să remarcăm două discipline formale, ca nu e vorba de discipline formale, adică de a învăța noțiunile și tehnicile dialecticii în sine, ci de învățarea modelului cum se operează cu aceste noțiuni

re ar fi trăsăturile unui magistru ideal? Dar ale unui discipol ideal?

— Nu știu dacă există vreun secret, Ar fi vorba, mai întâi, de respectul pentru celălalt. Trebuie să acorzi elevului aceeași posibilități pe care le ai tu cu magistru. Este intrinsecă această normă: să-i acorzi și lui aceeași facultate de a înțelege ca și a ta. În același timp, să stimulezi ceea ce poate vedea lucrurile din să accepți că poate vedea lucrurile din altă perspectivă. Trebuie avut în vedere și faptul că, de câte ori predai ceva învești și tu ceva odată cu discipolul și astfel vezi ce nu se înțelege imediat, ce este neclar, negândit până la ultimele consecințe. Este un principiu al pedagogiei, în antichitate, acesta: a învăța împreună cu cei pe care îi învățăm, cum îi ipsis quos docemus discamus.

— Sau, mai pe scurt, docendo discimus. Acest proces al învățării active trebuie înțeles ca un dialogos, un fel de obiectivare în celălalt, însoțită de o re-venire la sine, într-un proces repetat. Pedagogia, ca și limbajul însuși, este o activitate creatoare.

— Este didactica o artă a dialogului? — Ar trebui să fie! Numai că astăzi nu mai avem posibilitatea de a avea un singur discipol cu care să stăm ani de zile și să-l învățăm, cum a făcut Platon cu Aristotel. De aceea, astăzi, acest raport multiplu de dialog presupune totuși prezența cuiva care să dirijeze. Datoria magistruului este de a cunoaște posibilitățile discipolilor, care pot fi cu totul diferite de la unul la altul. De exemplu, când remarc pe cineva care are talent și disponibilități intelectuale îl chem la mine și-l întreb ce-l interesează mai mult. Apoi îi spun ce trebuie să facă mai întâi, ce limbi să învețe, ce cărți fundamentale să citească. Dacă, de exemplu, unul îmi spune că-l interesează teoria științei îl spun că este asta și asta, apoi vino din nou să stăm de vorbă. Astfel îl las lui bucuria de a descoperi problemele însele, pe care să le rezolve mai tirziu.

Noile teorii se nasc numai pe baza interpretării tradiției

— Ce înseamnă o școală în științele culturale? Cum este posibilă constituirea ei? Care este raportul optim între tradiție și nouate?

— Sint două moduri principale care conduc la nașterea unei școli: mai întâi în jurul unei comunități de preocupări, al unor probleme comune și apoi în jurul unui maestru. Cât privește raportul ideal între ceea ce este tradiție și ceea ce aduce nou o școală, eu mă refer adesea și spun, poate glumind, că cine spune numai ceva nou, nu spune de fapt nimic nou, pentru că nu spune nimic. Originalitate absolută nu există decât în prostie. Noile teorii se nasc numai pe

fondul principal

bază interpretării și a cunoașterii autentice, corecte, a tradiției. Nu este vorba despre tradiție în sens îngust, pentru ca eu resping și dogmatismul, adică preluarea și repetarea papagalicească a spuselor marilor gânditori. Iată un exemplu: lui Averroes i se reproșa de către unii contemporani că dă dreptate absolută lui Aristotel chiar și atunci când acesta spune lucruri care nu se susțin; dar Averroes răspundea corect că Aristotel are dreptate chiar și atunci când greșeste, căci ne dă prilejul să ne întrebăm ce a vrut el să spună când a spus ceea ce ni se pare nouă că nu se susține.

— În acest context, cum ați comentat dictonul Jurare in verba magistri? — Bine, acest dicton trebuie interpretat mai întâi astfel: Cine este acel magistru? Ce autoritate are el și pe ce se întemeiază? Căci, dacă este vorba de magistri precum Aristotel, Platon, Leibniz, Kant, Hegel, atunci sigur că putem, fără să ne temem că greșim, că ceea ce a spus magistru trebuie luat ca atare și că trebuie să facem efortul să înțelegem și să ne asumăm afirmațiile lor. Dar când este vorba de niște falși magistri, atunci lucrurile se schimbă, nu mai poți lua de bun ceea ce vrea să se prezinte ca mare nouate, dar în realitate nu sint altceva decât niște nimicuri, sau, mai rău, deformări sau erori de-a dreptul. Aici nu mă pot împiedica să nu remarc o deficiență de receptare în

